

بهمین ۱۴۰۰

شماره ثبت: ۵۸۵

مسلسل: ۱۸۰۷۶

دوره یازدهم – سال دوم

اظهار نظر کارشناسی درباره:
«طرح تسریع در حمایت از اقتصاد تعاونی‌ها»

شماره مسلسل: ۱۸۰۷۶

کد موضوعی: ۲۱۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: اظهارنظر کارشناسی درباره: «طرح تسریع در حمایت از اقتصاد تعاونی‌ها»

نام دفتر: مطالعات اجتماعی

تهیه و تدوین کنندگان: علی فهیمی، سینا شیخی

همکاران: مهدی علی حسینی، امین‌اله پاک‌نژاد

ناظران علمی: حسین بابایی مجرد، سامان یوسفوند

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی: —

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۱/۲۴

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	چالش‌ها و مشکلات تعاونی‌ها در ایران
۷	ارزیابی طرح
۱۱	جمع‌بندی و پیشنهادها
۱۲	منابع و مآخذ

اظهار نظر کارشناسی درباره: «طرح تسریع در حمایت از اقتصاد تعاونی‌ها»

چکیده

طرح تسریع در حمایت از اقتصاد تعاونی‌ها در هدفگذاری‌های خود به توسعه تعاون مبتنی بر یک نقشه جامع اشاره کرده است. اما طرح تقدیمی، بی‌هیچ توضیحی راجع به ماهیت تعاونی‌ها و مشخص کردن حدود و ثغور آنها، به دنبال افزایش ۱۵ درصدی سهم تعاونی‌ها در اقتصاد کشور است. در این طرح محورهایی کلی مانند تسریع در راه‌اندازی مرکز ملی نوآوری و توسعه تعاونی ایران، حمایت از تعاونی‌های دانش‌بنیان، توسعه خدمات حمایتی دولتی برای تعاون‌گران و ... آمده است، اما هیچ‌یک از بندهای این طرح، اشاره‌ای به منابع مالی، ظرفیت‌های سازمانی و روش اجرای قانون نداشته است و برخلاف اصول تدوین طرح‌ها و لوايح، هیچ ماده و تبصره‌ای در این طرح به چشم نمی‌خورد. همچنین طرح حاضر هیچ‌یک از سازوکارهای اجرایی کوتاه‌مدت و میان‌مدت را در نظر نگرفته است و اساساً تفاوت چندانی با الگوی نگارش سیاست‌های بالادستی و بلندمدت ندارد.

با این کیفیت از قانونگذاری، صرفاً آشفته‌گی بیشتری به اقتصاد کشور تحمیل خواهد شد که از نتایج نزدیک آن، محدود شدن عرصه فعالیت تعاونی‌هاست که این طرح به هدف حمایت از آنها برخاسته است. در نتیجه بنابر توضیحات، رد کلیات طرح پیشنهاد می‌شود.

مقدمه

طرح «تسریع در حمایت از اقتصاد تعاونی‌ها» ذیل ۱۴ محور به شماره ثبت ۵۸۵ تقدیم مجلس شده است. چنانکه در مقدمه توجیهی این طرح نیز اشاره شده است، طبق مواد (۲۴) و (۲۵) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه، دولت موظف شده است تا پایان برنامه ششم توسعه، سهم تعاونی‌ها را در اقتصاد کشور به ۲۵ درصد افزایش دهد و این طرح نیز تلاشی جهت متعهد کردن دولت به هدف مذکور است. در این طرح محورهای کلی مانند تسریع در راه‌اندازی مرکز ملی نوآوری و توسعه تعاونی ایران، حمایت از تعاونی‌های دانش‌بنیان، توسعه خدمات حمایتی دولتی برای تعاونگران و ... آمده است و اشاره‌ای به چگونگی نیل به این اهداف و تکالیف دستگاه‌های مختلف نشده است.

پرواضح است که مشخص‌شدن جایگاه تعاونی‌ها در اقتصاد کشور و تعیین نسبت آنها با دولت و بخش خصوصی، سهم مهمی در افزایش بهره‌وری تعاونی‌ها در اقتصاد کشور خواهد داشت. اما سؤال اینجاست که آیا این طرح امتداد اجرایی مواد (۲۴) و (۲۵) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه است؟ یا اینکه تفاوت‌چندانی به‌لحاظ اجرایی با سندهای بالادستی ندارد؟ آیا این طرح می‌تواند مشکلات اساسی تعاونی‌ها، مانند سهم اندک آنها از اقتصاد کشور و تبدیل شدن تعاونی‌ها به بخش خصوصی را مرتفع کند و به افزایش نقش آنها در حکمرانی اجتماعی منجر شود؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها ضروری است تا وضعیت فعلی تعاونی‌ها و مشکلات آنها به‌طور اجمالی بررسی و سپس به واکاوی دقیق طرح پرداخته شود.

طرح «تسریع در حمایت از اقتصاد تعاونی‌ها» فرصتی را برای بازاندیشی درباره وضعیت تعاونی‌ها در کشور پدید آورده است؛ اما پیش از هر قضاوتی راجع به این طرح،

شایسته است نگاهی به وضعیت عمومی تعاونی‌ها در ایران داشت و در ضمن ارائه یک آسیب‌شناسی در باب چرایی عدم توفیق تعاونی‌ها در ایفای نقش مؤثر در کشور، به محدودیت‌ها و فرصت‌های آنها اشاره کرد و سپس به بررسی طرح و ظرفیت آن برای حل مشکلات تعاونی‌ها و ارتقای آنها پرداخت.

چالش‌ها و مشکلات تعاونی‌ها در ایران

در دهه‌های اخیر، با مجموعه‌ای از سیاست‌ها و قوانینی مواجه هستیم که معطوف به افزایش سهم حوزه تعاون در کشور شکل گرفته‌اند؛ مانند:

۱. «سیاست‌های کلی بخش تعاون: ۱. افزایش سهم بخش تعاونی در اقتصاد کشور به ۲۵٪ تا آخر برنامه پنج‌ساله پنجم» (سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی؛ تاریخ ابلاغ: ۱۳۸۴/۰۳/۰۱)؛

۲. «ماده (۱۲۴) - دولت به منظور توسعه بخش تعاون و ارتقای سهم آن به ۲۵٪ اقتصاد ملی تا پایان برنامه با رویکرد ایجاد اشتغال، گسترش عدالت اجتماعی و توانمندسازی اقشار متوسط و کم‌درآمد جامعه ...» (قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه؛ تاریخ تصویب: ۱۳۸۹/۱۰/۲۵)؛

۳. «ماده (۲۴) - دولت مکلف است با همکاری اتاق بازرگانی، صنایع و معادن و کشاورزی ایران و اتاق تعاون مرکز جمهوری اسلامی ایران حداکثر تا پایان اجرای قانون برنامه، تمهیدات قانونی لازم را جهت دستیابی سهم تعاون در اقتصاد به ۲۵ درصد، با رویکرد کارآفرینی، اشتغال‌زایی، حمایت از کسب‌وکارهای کوچک و متوسط و دانش‌بنیان به عمل آورد» (قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه؛ تاریخ تصویب: ۱۳۹۵/۱۲/۱۴).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۶، قانونگذار برای ارتقای تعاونی‌ها در اقتصاد کشور سیاست‌گذاری کرده است و در سیاست‌های ابلاغی اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی و برنامه‌های پنج‌ساله توسعه پنجم و ششم، به افزایش بیست‌وپنج درصدی سهم تعاونی‌ها در اقتصاد ملی اشاره شده است. اما در عمل سهم تعاونی‌ها از اقتصاد کشور بسیار پایین‌تر از این عدد است و وزیر تعاون، کار و رفاه اجتماعی آن را حدود ۳/۵ درصد عنوان کرده است و البته آمارهای ضد و نقیض دیگری وجود دارند که این عدد را ۵، ۷ و ۱۰ درصد نیز اعلام کرده‌اند.^۱ امروز وقت آن است که پس از شانزده سال از ابلاغ سیاست‌های کلی اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی و در آستانه به پایان رسیدن قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه، این سؤال مطرح شود که چرا هیچ‌یک از دولت‌هایی که در زمان ابلاغ این قوانین و سیاست‌ها زمام کشور را در دست داشته‌اند، در مسیر اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های حوزه تعاون‌گُند حرکت کرده‌اند و در تحقق این سیاست ناکام بوده‌اند.

درواقع **اولین** چالش در حوزه تعاونی‌ها نبود آمار شفاف و اطلاعات دقیق از وضعیت تعاونی‌هاست. یکی از پیش‌شرط‌های تغییر و بهبود وضعیت موجود در هر عرصه‌ای، فهم مسائل و چالش‌های آن حوزه است. اما فهم مسئله و چالش‌های موجود بدون دسترسی به آمار و اطلاعات کارآمد در آن حوزه، بیشتر به حدس و گمان شبیه است تا تحلیلی دقیق از وضع موجود. این شناخت دقیق وضع موجود است که تمام کنش‌های قانونگذار را معطوف به خود می‌کند؛ از کیفیت تغییر قوانین گرفته تا طرح هرگونه پیشنهاد و قانون

1. irna.ir/xjFKLM
<http://fna.ir/60xba>
<http://iktvn.ir/1w1b>

جدید. تعاونی‌ها نیز از این قضیه مستثنا نیستند و ضعف در آمار و اطلاعات مربوط به تعاونی‌ها اولین و ریشه‌ای‌ترین مشکل در این عرصه است که مدیر مرکز آمار و اطلاعات اقتصادی و پایش اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی و مسئولان وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی نیز به آن اشاره کرده‌اند.^۱

دومین چالش در عرصه تعاونی‌ها عدم تفکیک دقیق میان آنها و بخش خصوصی است. طبق تعریف «اتحادیه بین‌المللی تعاون» (ICA)، تعاونی یک انجمن مستقل از افرادی است که داوطلبانه برای برآوردن نیازها و آرزوهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مشترک خود از طریق شرکتی با مالکیت مشترک و تحت نظارت مردمی گرد هم آمده‌اند.^۲ این تعریف از تعاون آن را از بنگاه خصوصی که هدف آن بیشینه کردن سود است به‌طور کلی متمایز می‌کند و تعاونی را در زمره نهادهای اجتماعی-اقتصادی و نه اقتصادی صرف قرار می‌دهد؛ به‌طوری که سوبیه‌های اجتماعی تعاونی بر سوبیه‌های اقتصادی آن برتری دارد. علی‌رغم ریشه تاریخی تعاون و یاریگری در فرهنگ اسلامی-ایرانی و سابقه قانونی بخش تعاون در ایران از سال ۱۳۰۳، شرکت‌های تعاونی حتی هنوز ماهیت متفاوتی از بخش خصوصی برای خود تعریف نکرده‌اند و به‌لحاظ هویتی دچار تشویش هستند، از این‌رو در حال حاضر تفاوت‌چندانی با بخش خصوصی ندارند. «در تعاونی‌ها شرط ورود اعضا نیاز مشترک و میل به همکاری است. در صورتی که انگیزه سود بردن و سهمیم شدن در منافع موجب جلب شرکا در بنگاه‌های خصوصی است. ورود به تعاونی‌ها برای تمام کسانی که به

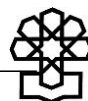
1. <https://www.donya-e-eqtesad.com/fa/tiny/news-۳۴۷۶۲۰۶>
tahlilbazaar.com/xryB

2. <https://www.ica.coop/en/about-us/international-cooperative-alliance>

خدمات شرکت احتیاج دارند آزاد است، ولی پذیرفتن سهام‌دار جدید در بنگاه‌های خصوصی موکول به افزایش بازده بنگاه ... است» (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۷۸: ۲).

آنچه در باطن الگوی شرکت‌های تعاونی نهفته است، مشارکت برابر اعضا با یکدیگر است. این کیفیت از مشارکت، ظرفیتی مهم برای همبستگی اجتماعی پدید خواهد آورد. در شرکت‌های تعاونی، مشارکت فی‌نفسه امری ضروری و به‌مثابه یکی از اصول بنیادینی تلقی می‌شود که افزایش بهره‌وری اقتصادی، در گرو آن است. البته که مشارکت در تعاونی فراتر از مناسبات اقتصادی رفته و عرصه‌های اجتماعی را نیز دربرمی‌گیرد (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۴: ۱۱). اما در بخش خصوصی، مشارکتی که در خدمت نفع شخصی نباشد، مذموم انگاشته می‌شود. در بخش خصوصی کنش مشروع، آن است که معطوف به بیشینه‌کردن سود باشد، اما این هدف در شرکت‌های تعاونی لزوماً دارای اعتبار نیست. همچنین در الگوی شرکت‌های تعاونی برخلاف بخش خصوصی، اعتبار اعضا صرفاً براساس ظرفیت اقتصادی‌شان سنجیده نمی‌شود. باید توجه داشت که نادیده انگاشتن این تفاوت‌های ماهوی بین بخش خصوصی و تعاونی، منجر به صرف هزینه‌های گزاف به نام تعاونی و به کام بخش خصوصی خواهد شد.

سومین مسئله و چالش در حوزه تعاونی‌ها، ضعف در تولید و نظارت این عرصه است. نبود اطلاعات دقیق از تعاونی‌ها و تشویش هویتی در این عرصه، نشان از ضعف در نظارت و ساماندهی این عرصه دارد که خود نیازمند پژوهشی مستقل است و مجلس شورای اسلامی با توجه به بعد نظارتی خویش، نقشی مهم در این عرصه دارد که می‌تواند با تشکیل کمیته تحقیق و تفحص به بررسی این چالش بزرگ در تحقق یکی از مهم‌ترین اصول قانون اساسی و اسناد برنامه توسعه کشور بپردازد.

همان‌طور که اشاره شد، حوزه تعاون در ایران هنوز پس از گذشت شانزده سال از هدفگذاری سیاست‌های ابلاغی اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی، پیشروی چندانی در پاسخ‌دادن به چالش‌ها و مشکلات مذکور نداشته است. طرح «تسریع در حمایت از اقتصاد تعاونی‌ها» نیز، دچار همین ضعف‌هاست و راه جدیدتری از ابلاغیه‌های پیشین باز نکرده است که در ادامه به ارزیابی طرح مذکور پرداخته می‌شود.

ارزیابی طرح

طرح «تسریع در حمایت از اقتصاد تعاونی‌ها» ۱۴ محور اصلی دارد که بدون لحاظ کردن مواد و تبصره‌های معمول، اهداف و ضرورت‌هایی را در حوزه تعاونی‌ها برشمرده است. این محورها عبارتند از:

جدول ۱. محوره‌های اصلی طرح

ردیف	محوره‌های طرح
۱	تسریع در راه‌اندازی مرکز ملی نوآوری و توسعه تعاونی ایران
۲	حمایت از نوسازی تعاونی‌های سنتی جهت همسویی با پارادایم‌های جدید اقتصاد متناسب با ظرفیت‌های سرزمینی که موجب همگرایی اقتصاد تعاون با آمایش سرزمینی می‌شود.
۳	حمایت از تعاونی‌های دانش‌بنیان
۴	ایجاد بستر مناسب برای جذب سرمایه خرد مردمی به‌عنوان شتاب‌دهنده‌های تخصصی غیردولتی
۵	توسعه خدمات حمایتی دولتی برای تعاون‌گران
۶	احیای اعتماد عمومی از طریق تضمین اصل سرمایه مردم جهت مشارکت در طرح‌های نوآورانه
۷	تسهیل در ایجاد تشکل‌های توسعه‌ای، تولیدی و اقتصادی متصل به تعاونی‌های فعال
۸	توسعه و تضمین بازار محصولات نهایی تعاونی‌ها
۹	فرهنگ‌سازی، آموزش همگانی و الگوسازی مناسب از تعاونی‌ها

ردیف	محورهای طرح
۱۰	تخصیص ارز برای واردات مواد اولیه ضروری تعاونی‌ها، توسعه ارتباطی و صادرات محصولات بخش تعاون به کشورهای همسایه از طریق ایجاد شرکت‌های فعال بین‌المللی
۱۱	تنوع در تخفیف برای کارفرمایان در بیمه، مالیات، سود تسهیلات و ...
۱۲	حمایت مستمر و هدفمند از طریق نهادهای مالی بخش تعاون اعم از دولتی و خصوصی
۱۳	ایجاد بسترهای کارشناسانه جهت تأسیس تعاونی‌های توسعه‌ای منطقه‌ای-محلی با هدف کاهش محرومیت‌های مناطق کمتر برخوردار
۱۴	بازشناسی عمومی تأثیرگذاری پتانسیل اقتصاد تعاون از طریق رسانه‌ها برای عموم جامعه

در واقع می‌توان گفت که هریک از این محورها می‌توانند عنوان یک طرح یا لایحه باشند که برای نیل به اهداف آن باید مسائل مختلف قانونی را در نظر گرفت.

با توجه به اینکه در مقدمه‌ی طرح به مواد (۲۴) و (۲۵) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اشاره شده است، توقع می‌رود تا نگارندگان طرح، به‌مانند سایر قوانینی که در ابتدای آنها به تعریف مفاهیم اصلی قانون می‌پردازند، تعریف دقیقی از تعاونی و مفاهیم استفاده شده در قانون ارائه کنند. اما این طرح بی‌هیچ توضیحی راجع به تعریف خود از تعاونی و مشخص کردن حدود آنها، مدعی افزایش ۱۵ درصدی سهم تعاونی‌ها در اقتصاد کشور است. عدم تعریف دقیق از تعاونی در این طرح سبب شده تا تفاوت تعاونی با بخش خصوصی نیز روشن نباشد؛ یعنی از واگذاری به تعاونی‌ها سخن گفته شده است، بی‌آنکه تفاوت میان بخش خصوصی و تعاونی در این طرح روشن باشد. نیک می‌دانیم که یکی از پیامدهای شفاف نبودن قانون، شکل‌گیری بستر سوءاستفاده برای افرادی است که به رانت‌های دولتی دسترسی داشته و با استفاده از خلأهای قانونی، به منابع عمومی

دست‌درازی می‌کنند؛ لذا این طرح مغایر بند «۱۹» سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به‌شمار می‌رود.

همچنین بندهای این طرح، اشاره‌ای به منابع مالی، ظرفیت‌های سازمانی و روش اجرای قانون نداشته است و هیچ ماده و تبصره‌ای در این باره به‌چشم نمی‌خورد. قانونی ظرفیت‌های اجرایی‌شدن را دارد که تکالیف مجری را به‌خوبی روشن کرده باشد. اما در این طرح اشاره‌ای به اینکه سازوکار افزایش سهم تعاونی‌ها در اقتصاد باید چگونه باشد، نشده است. مثلاً بند «۳» به حمایت از تعاونی‌های دانش‌بنیان اشاره می‌کند، اما منابع مالی و سازمانی این حمایت را مشخص نمی‌کند؛ بندی که نه منابع مالی آن مشخص باشند و نه سازمانی مکلف به اجرای آن شود، با کدام ظرفیت قرار است امکان اجرا پیدا کند؟

همچنین عباراتی چون «بستر مناسب» که در بند «۴» و توسعه «خدمات حمایتی دولتی» که در بند «۵» به آنها اشاره شده است، مصداق‌هایی از روشن نبودن گزاره‌های قانون نزد قانونگذار است. فارغ از نامشخص بودن منابع مالی و اجرایی، نه معیارهای تناسب برای جذب سرمایه در بند «۴» مشخص شده است و نه تعریف دقیقی از توسعه خدمات حمایتی برای تعاون‌گران در بند «۵» ارائه شده است. هر نقطه تاریک در قانون، بستری برای سوءاستفاده و امتناع از اجرا در موعد به‌سرانجام رسیدن قانون خواهد شد، بنابراین ضروری است تا قانون از هر عبارت مبهم و نامشخصی به‌دور باشد.

ضمانت اجرایی، از دیگر اقتضائات یک قانون هدفمند است؛ این طرح هیچ اشاره‌ای به تعهدات زمانی دولت برای اجرا نداشته و ضمانت قانونی برای آن کسب نکرده است. مثلاً بند «۵» اشاره به توسعه خدمات حمایتی دولتی برای تعاون‌گران کرده است، اما

مانند دیگر بندهای این طرح، نه تعریفی از مفادِ بند ارائه شده است، نه سازوکارِ اجرای قانون مشخص شده است و نه منابع مالی آن معین شده‌اند.

شفاف نبودنِ مفادِ قانون، مشخص نکردنِ مجریانِ قانون و معین نکردنِ منابعِ قانون، ضعف‌هایی نیستند که به راحتی قابلِ چشم‌پوشی باشند. قریب به اتفاقِ بندهای این طرح، می‌توانستند برای یک سند بالادستی و سیاست‌های کلان مناسب باشند، اما برای طراحیِ قانونی که هم‌اکنون ظرفیت‌های اجرا را داشته باشد، خیر. این ابهام‌ها موجب مغایرت طرح حاضر با بند «۹» سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری مبنی بر شفافیت، عدم ابهام، استحکام در ادبیات و اصطلاحات حقوقی، می‌شود.

در نهایت باید متذکر شد که طرح حاضر مغایرت‌های مختلفی با قانون اساسی و اسناد بالادستی دارد که به شرح زیر است:

- استفاده از واژه‌های غیرفارسی «پارادایم» و «پایلوت» مغایر اصل پانزدهم قانون اساسی است.

- با عنایت به بند «الف» ماده (۶) قانون برنامه ششم توسعه کشور، تخفیف مطرح شده برای کارفرمایان در بند «۱۱» این طرح خلاف قانون برنامه است؛ لذا طبق ماده (۱۸۱) قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، برای تصویب این بند نیاز به رأی دوسوم نمایندگان مجلس است.

- برخی احکام مندرج در این طرح (بندهای «۶»، «۷» و «۱۱») دارای بار مالی جدید است. از آنجایی که منابع مالی آن پیش‌بینی نشده است، مغایر اصل هفتاد و پنجم قانون اساسی به‌شمار می‌رود.

جمع‌بندی و پیشنهادهای

بی‌توجهی طرح «تسریع در حمایت از اقتصاد تعاونی‌ها» به ظرفیت‌های سازمانی، مالی، سازوکارهای اجرایی در یک قانون، سبب شده تا امکان اجرای آن دور از دسترس به‌نظر برسد. در شرایط مبهم بودن قوانین، علاوه‌بر آشفتگی عرصه مورد تقنین، امکان بروز فساد نیز افزایش می‌یابد.

همچنین شایان ذکر است که در تاریخ ۱۳۹۹/۵/۱ لایحه‌ای با عنوان «لایحه اصلاح قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران» در قالب (۱۰۱) ماده اعلام وصول شده که همچنان در دستور کار کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی است؛ لذا برای جلوگیری از تورم قانونی و موازی‌کاری، می‌توان اهداف طراحان این طرح را در آن لایحه پیگیری کرد. با توجه به ابهامات مذکور و مغایرت طرح حاضر با اصول پانزدهم و هفتادوپنجم قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری و قانون برنامه ششم توسعه کشور، رد کلیات طرح پیشنهاد می‌شود.

درنهایت نیز پیشنهاد می‌شود پیش از هر اقدام تقنینی، آسیب‌شناسی جامعی حول محور ترسیم وضعیت تعاونی‌ها انجام شود. علاوه‌بر این که شکل‌گیری کمیته تحقیق و تفحص مجلس در حوزه تعاونی‌ها می‌تواند کمک ارزنده‌ای در راستای فهم چالش‌ها، مسائل و مشکلات آنها داشته باشد و به رفع مشکلات و ارتقای تعاونی‌ها در ایران کمک کند.

منابع و مآخذ

۱. سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی، (تاریخ ابلاغ ۱۳۸۴/۰۳/۰۱).
۲. قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه، (تاریخ تصویب ۱۳۸۹ / ۱۰ / ۲۵).
۳. قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه، (تاریخ تصویب ۱۳۹۵ / ۱۲ / ۱۴).
۴. سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری، (تاریخ تصویب ۱۳۹۸/۰۷/۰۶).
۵. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اقتصاد تعاونی و نقش آن در حل معضلات بیکاری، دفتر بررسی‌های اقتصادی، ۱۳۷۸.
۶. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، هفت راهبرد اساسی برای تحول در بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، معاونت تعاون، ۱۳۹۴.

